

Krzysztof DYBCIAK

JAK ISTNIEJE JAN PAWEŁ II W POLSKIEJ LITERATURZE?

Sesja naukowa „Wpływ Jana Pawła II na literaturę polską”

Polska Akademia Umiejętności

Kraków, 28 X 2010

W siedzibie Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie pod patronatem kard. Stanisława Dziwisza odbyła się 28 października 2010 roku sesja poświęcona związkom Karola Wojtyły–Jana Pawła II ze współczesną literaturą polską. Była to trzecia sesja naukowa w ramach cyklu „Promieniowanie świętości sługi Bożego Jana Pawła II”, a jej organizatorami byli krakowski oddział Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” oraz Katedra Literatury XX Wieku Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Analizowano i komentowano obecność bohatera konferencji w piśmiennictwie polskim, zarówno jako autora, jak też postaci pojawiającej się w licznych utworach wielu gatunków. Zaprezentowano różnorodne metody badania i perspektywy oglądu materiału literackiego – od prób syntez dużych obszarów zjawisk, nie tylko literackich, po wnikliwe omówienia poszczególnych dzieł.

Sesja rozpoczęła się od wystąpienia prof. Krzysztofa Dybciaka, kierownika Katedry Literatury XX Wieku UKSW, które prelegent ostrożnie zatytułował „Czy istnieje wpływ Karola Wojtyły–Jana Pawła II na literaturę polską?”. Tytułową problematykę omawiał w dwu wymiarach – pod kątem ewentualnego wpływu twórczości Karola Wojtyły–Jana Pawła II na

autorów polskich oraz jego wpływu jako wielkiej postaci historycznej, która pojawia się w licznych utworach reprezentujących różne gatunki literackie. Oddziaływanie Ojca Świętego jako postaci o dziejowym znaczeniu na współczesną literaturę polską nie ulega wątpliwości, gdyż zostało poświadczane jego pojawianiem się w licznych, także wybitnych, tekstach o wartościach artystycznych. Wiele tych estetycznych świadectw zebrał referent przed paru laty w antologii *Jan Paweł II w literaturze polskiej*¹.

Wpływ Papieża jako pisarza można wykazać na podstawie dwu rodzajów zjawisk. Pierwszy to bezpośrednie ślady obecności, czyli przywoływanie go jako autora bądź przywoływanie tytułów jego utworów lub innych elementów wprost nawiązujących do jego twórczości – takie ślady obecności Jana Pawła II zauważamy w tekstach krytyków, eseistów i badaczy omawiających jego dorobek literacki. Drugi rodzaj omawianych zjawisk tworzą natomiast sygnały pośrednie wymagające roz-

¹ Zob. A. K a w a l e c, *O pewnej metodzie tworzenia kultury* (rec.: *Jan Paweł II w literaturze polskiej. Antologia tekstów literackich*, oprac. K. Dybciak, Centrum Myśli Jana Pawła II, Warszawa 2008), w: „Ethos” 21(2008) nr 4(84), s. 200-203 .

poznania, operacji analityczno-interpretacyjnych o statusie hipotez, a obejmują one zbieżność wartości, postaw, cech stylu i kompozycji zachodzącą między utworami Karola Wojtyły a późniejszymi tekstami innych autorów. Bezpośrednią obecność, a więc również oddziaływanie Karola Wojtyły–Jana Pawła II, dokumentuje wiele szkiców, a nawet książek poświęconych literackiej twórczości Papieża. Trudniej jednoznacznie udowodnić oddziaływanie jego dzieł na większe układy literackie, ale nie można podać w wątpliwość wpływu Jana Pawła II na współczesne życie literackie w Polsce, biorąc pod uwagę ogromną popularność jego utworów, stałą obecność tematyki chrześcijańskiej w dużym nurcie artystycznego piśmiennictwa (mimo niesprzyjających kontekstów kulturowych), bliskość aksjologii reprezentowanej przez Ojca Świętego i przez wielu pisarzy.

Natomiast najbardziej ogólnie o samej twórczości Karola Wojtyły mówiła dr Anna Kozłowska z UKSW, która zrekonstruowała teorię języka egzystującą w jego wierszach i dramatach. Autorka jest językoznawcą i od kilku lat zajmuje się badaniem stylu autora *Brata naszego Boga*. Referat wygłoszony w Krakowie przyniósł rozpoznania w tej sferze problemowej dotąd nierozpatrywane w sposób tak systematyczny i fachowy. Metajęzykowy charakter dzieł Wojtyły obejmuje zarówno eksperymenty formotwórcze, jak również sądy o języku wypowiedziane w utworach. Badaczka zwróciła uwagę na pojawiające się tam częste definicje i redefinicje poetyckie, czyli formuły językowe zawierające słowa „to znaczy”, na przykład „spotkać się – to znaczy [...]”, „miłować znaczy [...]” lub „chrztem nazwijmy [...]”. Duża częstotliwość występowania poetyckich definicji jest cechą wyróżniającą lirykę i dramaturgię Wojtyły oraz wskazuje na patronat Norwida, nazywanego czasem poetą definicji. Wpływ Norwida widać również w „filozofii lingwistycznej” autora *Mysłąc Ojczyz-*

na..., choćby w przeświadczeniach o języku jako komunikacyjnym darze od Boga oraz dziejach mowy jako historii śladów mówiącego Stwórcy. W *Wigiliu wielkanocnej 1966* podmiot wypowiedzi określa słowo mianem „spojenia dusz” – to jeden z przykładów odkrywania przez autora antropologicznych funkcji języka, dokonywanego na poziomie głębokim. Wielokrotnie definiował on też odmiennosc i specyficzne zadania polszczyzny, a jego zasadniczą postawę można nazwać kontemplacyjną. Rozważając kwestię wpływu Jana Pawła II na współczesny język polski, badaczka nie dostrzega jednak – jak większość lingwistów zajmujących się tym zagadnieniem – jego oddziaływania na całościowy system językowy. W tym sensie Karol Wojtyła–Jan Paweł II wywarł wpływ w planie pragmatycznym, ponieważ niewątpliwie podniósł on poziom posługiwania się językiem, między innymi odkłamując semantykę wielu słów i usprawniając wyrażanie wartości. Opinię taką wyrazili również językoznawcy podczas ubiegłorocznego kongresu „Jan Paweł II – Odnowiciel Mowy Polskiej”, zorganizowanego w Poznaniu przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza i Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk². Trzeba w tym kontekście stwierdzić, że prace doktor Kozłowskiej mają nowatorski charakter i miłośnicy twórczości Ojca Świętego z niecierpliwością czekają na książkowe wydanie jej studiów nad językiem artystycznym ich ulubionego pisarza.

² Zob. materiały z sesji: *Jan Paweł II. Odnowiciel Mowy Polskiej*, red. S. Mikołajczak, M. Wrześniewska-Pietrzak, Wydawnictwo WiS, Poznań 2009. Zob. też: M. Wrześniewska - Pietrzak, *Nauczyciel „naszych słów”* (sprawozdanie z Ogólnopolskiej konferencji naukowo-artystycznej „Jan Paweł II – Odnowiciel Mowy Polskiej”, Poznań, 2-3 VI 2009), „Ethos” 22(2009) nr 3-4(87-88), s. 368-374.

W pozostałych referatach także nie zabrakło oryginalnych ujęć i wniosków. Znany poeta, a zarazem profesor UKSW Krzysztof Koehler zajął się kwestią ewentualnego istnienia w literaturze (i szerzej – w kulturze) tak zwanego pokolenia Jana Pawła II. Po rozczarowującej konferencji socjologicznej³ referatu Koehlera słuchało się z przyjemnością i pożytkiem. Prelegent jasno scharakteryzował, co należy rozumieć przez kategorię pokolenia, i przedstawił dotychczasowe konstatacje traktujące o pokoleniu Jana Pawła II. Skłaniał się przy tym ku wnioskowi potwierdzającym pojawienie się takiego pokolenia, przynajmniej w życiu kulturalnym ostatnich kilkunastu lat. Twórcy konstruujący samoświadomość tej grupy pokoleniowej stworzyli nawet wartościowe środowiska, do których należą: „Frona”, „Teologia Polityczna”, młodszy autorzy „Arcanów”, twórcy Muzeum Powstania Warszawskiego oraz instytucji powołanych do życia w końcu, a zwłaszcza po zakończeniu pontyfikatu Jana Pawła II (np. Centrum Myśli Jana Pawła II w Warszawie) czy chrześcijańscy muzycy rockowi. Profesor Koehler zwrócił uwagę także na te elementy twórczości młodych pisarzy, które wskazują na inspiracje papieskie. Szczególnie licznie pierwiastki te pojawiają się w tekstach eseistów, ale do pokolenia Jana Pawła II można zaliczyć również czołowych poetów debiutujących w trzeciej Rzeczypospolitej, na przykład: Wojciecha Wencła, Wojciecha Kudybę, Krzysztofa Kuczkowskiego, Szymona Babuchowskiego (i oczywiście – dodajmy – Krzysztofa Koehlera).

Wspomniany w referacie (w roli poety) prof. Wojciech Kudyba z UKSW wygłosił na omawianej sesji referat „Postać Jana Pawła II we współczesnej poezji”. Na podstawie wierszy poświęconych Janowi

Pawłowi II, opublikowanych w wielu antologiach lub ogłoszonych w innych środkach przekazu, wyodrębnił funkcje pełnione przez tę postać w poszczególnych utworach, a nawet w całym nurcie naszej liryki. Pojawienie się Papieża wzmacnia często polskość, podkreślając wartość więzi narodowych, twórcze sprzężenie relacji osoba–wspólnota. Jan Paweł II był również znakiem tradycji europejskiej i chrześcijańskiej, a najczęściej świadkiem wiary w różnorodnych wcieleniach. Profesor Kudyba zaprezentował panoramę zjawisk poetyckich, ukazując zwłaszcza bogactwo stylów i nastawień do postaci Papieża: od panegiryczności po krytycyzm, a nawet szyderstwo. Maestrę interpretacyjną wykazał przy omawianiu ambiwalentnych postaw zawartych w wartościowych estetycznie utworach, które przy powierzchownej lekturze mogłyby wydać się tekstami ironicznymi albo niechętnie przedstawiającymi Jana Pawła II.

Charakter interpretacji wybranych dzieł Karola Wojtyły – w perspektywie nie tylko estetycznej – miały wystąpienia dr Agnieszki Kurnik z Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie oraz Jakuba Jurkowskiego z UKSW. Krakowska badaczka skupiła uwagę na dramatach *Hiob*, *Jeremiasz*, *Brat naszego Boga*, wydobywając ich teologiczne znaczenia, a szczególnie obecne w nich koncepcje świętości. Karol Wojtyła potrafił środkami literackimi ukazać różne drogi do świętości, między innymi: kaznodziei, wodza, artysty, brata zakonnego, małżonków.

Jakub Jurkowski w referacie „*Staniśław Karola Wojtyły jako poetyckie studium męczeństwa*” pokazał ogólnokulturowe znaczenie poematu. Jest to utwór o początkach państwa i wspólnoty narodowej, a także o narodzinach Kościoła polskiego i krakowskiego. Badacz jednak umiejętnie rozszerzył perspektywę oglądu i udowodnił istnienie uniwersalnych walorów analizowanego dzieła kardynała Wojtyły. Bardzo

³ Zob. materiały z sesji: *Pokolenie JP II. Przeszłość i przyszłość zjawiska religijnego*, red. T. Szawiel, Scholar, Warszawa 2008.

pomocne w tym zadaniu okazały się koncepcje wielkiego uczonego i myśliciela chrześcijańskiego René Girarda, po raz pierwszy wykorzystane w bogatej już recepcji literackiej twórczości Karola Wojtyły–Jana Pawła II.

W krakowskiej sesji brali też udział wychowankowie Karola Wojtyły z czasów jego akademickiego duszpasterzowania w Krakowie. Prof. Gabriel Turowski podzielił się cennymi wspomnieniami o Janie Pawle II, zwłaszcza o dramatycznym roku 1981, a profesor Teresa Malecka z Akademii Muzycznej w Krakowie, nawiązując w dyskusji do referatu Jakuba Jurkowskiego, ukazała, jak myśl i czyny Ojca Świętego inspirowały kompozytorów do tworzenia muzyki o uniwersalnym znaczeniu. Skoro wymienione zostało nazwisko prof. Teresy Maleckiej, trzeba wspomnieć, iż w dniach omawianej tu sesji poja-

wiła się książka zawierająca materiały z poprzedniej sesji z cyklu „Promieniowanie świętości sługi Bożego Jana Pawła II”, poświęconego relacjom Ojca Świętego z różnymi sztukami, zorganizowanej przez Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana” i Akademię Muzyczną w Krakowie. Książka zatytułowana jest *Droga do Piękna*⁴ i traktuje o związkach Jana Pawła II z muzyką. Zbiorowy tom odsłania zaskakująco silne oddziaływanie polskiego Papieża na twórczość kompozytorów, w tym największych – jest to rzecz warta szczególnej i fachowej recenzji.

⁴ Zob. *Droga do piękna. Materiały z II sesji naukowej „Promieniowanie świętości sługi Bożego Jana Pawła II”*, red. S. Pażucha, B. Pruska, Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”, Oddział Okręgowy w Krakowie, Kraków 2010.